

JELITO (178) *sb n*

jelito (177), **lelito** (1); jelito : lelito *FalZioł* (112 : 1).

e oraz o jasne.

sg N jelito (37). ♦ *G* jelita (14). ♦ *A* jelito (13). ♦ *L* jelicie (1). ♦ *pl N* jelita (11), jelitowie (3) [tylko w znac. 5] *BielKron* (2), *SarnStat.* ♦ *G* jelit (30), jelitów (1) [tylko w znac. 5] *SarnStat.* ♦ *D* jelitóm (3) *SienLek* (2), *Oczko*, jelitam (1) *FalZioł*. ♦ *A* jelita (24). ♦ *I* jelity (2). ♦ *L* jelitách (37), jelici(e)ch (1); -(a)ch : -(e)ch *FalZioł* (31 : 1); -äch (3), -ach (1) -(a)ch (33); -äch *Murm*, *SienLek'*, -äch : -ach *Oczko* (1 : 1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *anat. Przewód błoniasty u ssaków i ryb sięgający od żołądka do odbytu, ułożony w jamie brzusznej; poszczególne jego odcinki mają swoje osobne nazwy; intestinum* *Murm*, *Mymer*¹, *BartBydg*, *Mącz*, *Cn*; *hilla* *Mącz* (159) : *Murm* 55; *Mymer*¹ 22v; *BartBydg* 76; *Theż* wino w którym by były warzone ty iagody/ ielita czyści. *FalZioł* I 85b; *ieſth* riba wielka/ na dwanaście łokci: iż iey maią dofyć cztery konie ciągnąć/ ielito iedno ma *FalZioł* IV 35a; *O Chrobakoch* y o gliſtach w ielitach. *FalZioł* V 37v, I 96a, 109d, 128c (37); wyciągać wilgotność wodną z ielit pod żołądkiem leżących *GlabGad* Fv, E7; *Mącz* 104a, *Też* glan z ielit wieprzowych skrobány/ álbo z żołądká/ gdy go w chuſtkę záwinie/ á ná ząb bolący przyłoży ciepło [...] wynidzie s niego ból z robakámi. *SienLek* 78, 95v; ielito wiatry roſpárté/ błónká wboku zápalóná/ nád miaré ból wielki/ á śmierć potym przynieść może *Oczko* 13, 15; á *Pipiná* Xiążę poimawſzy roſproli mu brzuch/ y przywiazawſzy kiſzkę iedną do drzewá/ ták go dłuگو wodzili wkoło/ áż ſię wſzyſtkie ielitá obwiły/ y wynątrzyły. *StryjKron* 295; *Calep* 482a.

W połączeniach szeregowych (7): Druga część albo poſtać vriny: ieſt poſrzodek iey/ á tha vkazuie na żołądek/ wątrobę/ ſlezionę/ y na ielita wſzytki. *FalZioł* V 7, I 29a, 35d; *GlabGad* D8; [wody ciepliczne leczą wszystkie acz dziwne choroby] wſzákoż bárzo częſto w piérſiach/ w wątrobie/ w żołądku/ w ſledzionie/ w ielitach/ w nérkach/ w moſznach/ w niewieſcich mieyſcách/ w ſtáwach/ w członkach *Oczko* 25v, 19, 22v.

Połączenia w nazwach jednostek chorobowych (20): *Murm* 80; w ielitach rzezanie y darcie oddala. *FalZioł* + +2f; [przyczyny ciężkiego rodzenia] też dla owrzedzenia ielit matczyńnych. *FalZioł* V 17a; *Naprzod* Podbiał ziele w winie albo w wodzie wwarzone/ oddala bolenie ielit. *FalZioł* V 85; *Wley* zadkiem w człowieka thego/ kthori ma w ielitach kłocie/ á niechay tho w łobie dzierży czo może na dłużej *FalZioł* V 85v, I 31b, 44c, 94a, 99c, 111d (18); *SienLek* 100.

Fraza: lek. »jelito wychodzi« (3): *Bubonocle*, *Wypukliná* gdy komu yelito wychodzi w kroku. *Mącz* 27c, 104a, 106d.

Zestawienia: anat. »cienkie jelito« = *hilla*, *intestinum tenue* *Calep* [szyk 5 : 1] (6): W ielithach cienkich kłocie oddala. *FalZioł* + +2d, I 31b, 42b, 51a, 54a; *Calep* 482a.

anat. »czcze jelito« = część *jelita* cienkiego; *intestinum ieium* *Mącz* (1): *Ieium* *intestinum* est, *Czcze* yelito przez które pokarm prętko przechodży. *Mącz* 164d.

anat. »długie jelito« = *jelito* biodrowe (1): *Ileos*, *Długie* yelito *Mącz* 165a.

anat. »jelito wielkie« = *dalsza część jelita grubego*, *tzw. okrężnica* (1): *Colon* – *Ielite* wielkie pod żołątkiem leżące, przywią zane nerce prawey. *Calep* 217a.

anat. »jelito, na którym żołądek wisi« = *okrężnica poprzeczna, poprzecznicza (colon transversum)*
(1): Czałem to przychodzi z zarażenia członków bliższych około łęca, gdy z czełufci żołądkowych albo z onego ielitha na kthorym żołądek wiłfi wychodzi para iadowita członki takowe zarażająca *GlabGad* E 4v.

Szeregi: »jelita a kiszki« (1): Pothym ná nię ielit á plugawych kiłzek nawieszano/ á płucá iey plugawe ná głowę włożono/ thákze ią potym po vlicach wodzono *RejZwierc* 33v.

»trzewia albo jelita« (4): *FalZioł* + +2f; TRzewam też álbo ielitom niekiedy rády potrzebá/ gdy w nich nie iáki ból álbo wrzód pánuie *SienLek* 100, 100, Ttt2.

»żołądek, (i, albo) jelita; żołądek z jelity« [szyk 12 : 3] (14; 1): Mąka łtych gorzkich Lupinow zmiełzana z miodem/ iełt dobra ku iedzeniu tym ktorzy gliłthy mają w żołądku albo w ielitach *FalZioł* III 18a, I 20a, 59d, 61c, 110c, 116a (11); *GlabGad* Dv; Siedm też członków w ktorich żywoth zależy człowieczy. Głowa/ płucza/ łercze/ wątroby/ żąładek z ielity/ á dwie nercze. *Kłosałg* A3v; *BielKron* 296v; *SienLek* 100v.

»żywot, (albo) jelita« (3): A gdyby żywot bolał albo ielita tedy dijałteą pomazuy/ vznałz pomocz wielką. *FalZioł* I 135b, I 51a, V 50.

a. *Kiszka stolcowa, odbytnica; rectum intestinum Mącz* (44) : Też gdy komu ielitho puchnie w łtolczu/ pomazuy thym łokiem ciepło vznałz pomocz. *FalZioł* I 89a, I 3a, 8a, 12c, 89a, 106d (18); Longano – apud Apicium, Ielito przez które żołądek gnoy wyrzuca. *Mącz* 197a, 63a, 348c.

Fraza: »jelito wychodzi (a. wynidzie); wyszłe jelito, wychodzenie (a. wyszcie) jelita« (11; 4 : 2) (17): Vwarz ty rzeczy przetłukłszy w wodzie/ á tą wodą omyway/ albo maczay ielito wyłzłe z niewiały *FalZioł* V 29; Na wychodzenie ielita z zadku. *FalZioł* V 92v, I 13d, 89a, 94a, 116a, 136c (17).

Zestawienia: anat. »jelito, ktore prostym zową« (1): Takiełz gdy ielito: ktore prołtym zową/ albo wrzodmi albo bieżączką bywa nagabane *FalZioł* V 29v.

anat. »jelito zadnie, wychodowe, zadowe« = *aluus, extalis, via purgandi alui Mącz; odbytnica* [szyk 3 : 1] (2 : 1 : 1): Też na gliłty/ albo na włzelkie chrobaki/ ktore leżą nie daleko ielitha wychodowego. *FalZioł* V 44, V 29; Aluus Yelito zádowe/ którym plugawości wychodzą. *Mącz* 7b, 112a.

Szereg: »stolec to jest jelita koniec« (1): Zbytnie płynienie Emoroid załtanawia gdy kto łobie łtolec/ tho iełt ielita koniecz będzie omywał tą wódką *FalZioł* II 4c.

b. *Początek jelita grubego, położonego w prawym dole biodrowym, noszącego nazwę jelita ślepego lub kątnicy* (6) : Caecum intestinum a medicis vocatur, Niektore yelito/ ktore yednę dziurę w łobie ma/ To yełt/ Nie przechodzi ná drugą łtronę/ co w nie wnidzie tamże zołtawa. *Mącz* 29d.

Zestawienie: anat. »kątnie jelito« = *jelito ślepe, caecum intestinum* (5): *Murm* 56; *BartBydg* 102; A gdy w kątnym ielićie ból/ Dzierlatki pieczone ieść/ ktemu dobrze łłużą. *SienLek* 100v, 95v, 100v.

2. *Przełyk* (1) : Stomachus, Włałnie yełt/ gardziel/ dróga álbo yelito przez które potráwá do żołądká wchodzi. *Mącz* 420a.

3. *Cała zawartość jamy brzusznej, wnętrzności; ilia, ile, viscus BartBydg, Mącz; intestina BartBydg* [w tym: *pl* (11)] (11) : intestina, łflaky, yelyta *BartBydg* 76, 171b; Bacząc to Atila radził łie o zwycięłtwo wiełczków czo przez bydlęce ielita wrożyli. *MiechGlab* 53; y rozdziela członki [baranka ofiarneł]/

głowę y wśfyłthko co ielth przy wątrobie [...] á ielitá [*intestina*] y nogi wypłocą w wodzie. *Leop Lev* 1/13, *Lev* 1/9, 8/21; Loktek ielzdząc po boyłku vyrzał Floriana Szarego/ kthory był we troię przekłoty śpiły/ á on tkał w fię ielitá *BielKron* 373, 261; Ilia, Ielitá/ fláki/ ea quae in hominibus et in ovibus lactes dicuntur. *Mqcz* 165a; Viscus, Wfzelákie wnętrzne mięfo miedzi skórą á miedzi kościámi/ też wnętrzności/ to yeft/ yelitá. *Mqcz* 499c, 165a.

4. *Kielbasa, rodzaj wędliny* (2) : Apexabo – Iątrnica, ielito krwią napelpione [!]. *Calep* 80a; Farcimen – Ielito, kielbałfa. *Calep* 408b.

5. *Nazwa herbu szlacheckiego [w pl]* (5) : [Król Łokietek Floryjana Szarego] ielity miánowawfzy darował/ odrzuciwfzy pierwſzy koźie rogi. *BielKron* 373, 373 *marg*, Llll4v; ták z potomftwá iego *maſculini ſexus*, iáko [...] z dálſzych oſób domu iego y z herbu Ielitów/ tych/ z którychby przodkámi przedtym przodkowie iego dział mieli. *SarnStat* 1048, 991.

Synonimy: 1. *flak, kielbaśnica, kiszka*; a. *stolec*; 2. *gardziel*; 3. *flaki, trzewa, wnętrzności*; 4. *jątrznica, kielbasa, kiszka*.

JW